

ZAČÁTKY

KLÁŠTERŮ: SÁZAVSKÉHO, OPATOVSKÉHO,
PODLAŽSKÉHO, SVATOPOLSKÉHO
A SEZEMSKÉHO.

NAPSAL

JOSEF KURKA

EMER. FARÁŘ.

-

1913.

TISKEM ČESKOSLOVANSKÉ AKCIOVÉ TISKÁRNY V PRAZE-I.
NÁKLADEM VLASTNÍM.

PŘEDMLUVA.

Začátky jmenovaných klášterů jsou více nebo méně záhadny, poněvadž se o nich zachovalo málo a jen nejasných historických zpráv, mimo klášter sázavský. Pokusil jsem se zde záhady tyto poněkud vysvětliti, aniž bych se ovšem domníval, že jsem je skutečně úplně vysvětlil; místo jistoty musil jsem často položit pouhou domněnku, více nebo méně odůvodněnou. Laskavý kritický čtenář ať je buď za oprávněny uzná, anebo zcela či z části zavrhne.

Veden jsem byl úmyslem přispěti něčím, ač málem, aby některá temná stránka našeho starodávného místopisu poněkud osvětlena byla.

V Starém Kolíně, dne 10. března 1913.

J. K.

‘ BENEDIKTINSKÉ OPATSTVÍ SÁZAVSKÉ.

Počátek a nejstarší dobu trvání kláštera sázavského obšírně popisuje »Letopis mnicha sázavského« (Emler, *Fontes rer. boh.* II. p. 238.—269).

I. Poustevna sv. Prokopa.

Sv. Prokop byl žákem, později knězem jakéhos kostela s obřadem slovanským, (*Procopius sclavonicis literis admodum imbutus, . . . in seculo presbyter eximius*).¹⁾

Letopisec kostel nejmenuje, ale legenda o sv. Prokopu (latinská a česká obě ve *Fontes rer. boh.* I.) praví, že to byl kostel vyšehradský, a není ničehož známo, co by tomu odporovalo; ovšem dopouští se legendista hrubého anachronismu, neboť představuje si Vyšehrad za pobytu sv. Prokopa takový, jak jej sám znal; mluví totiž o kostele sv. Petra, o proboštovi a kanovnících, tedy kollegiátní kapitole, jež však teprv několik desíletí po odchodu sv. Prokopa založena byla; úplně zjistiti onen kostel, jehož knězem sv. Prokop byl, nelze; že to byl kostel sv. Klementa můžeme se pouze domnívati.

Kollegiátní chrám vyšehradský jmenuje se v základní listině Vratislavově⁴⁾ »chrámem sv. Petra a Pavla a sv. Klementa«. Listina tato jest ovšem v nynější formě podvržena, ale dle úsudku vydavatele měl její redaktor nějaké pravé listiny v rukou; nám postačí, když víme, že kollegiátní chrám Petro-Pavelský měl také titul sv. Klementa; zdědil ho patrně po svém předchůdci, totiž chrámu sv. Klementa, o němž se ještě později zmínka děje. Když zakládány byly kollegiátní chrámy, byl pro novou kapitolu obyčejně založen také nový chrám s novým titulem, k němuž duchovenstvo a nadání staršího

kostela převedeno, obojí rozmnoženo a duchovenstvo mimo to podle církevních zákonů (kánonů) a kapitulních statut spořádáno bylo; na př. v Staré Boleslavi byl pro nově založenou kapitolu založen též nový chrám sv. Václava, ač tam již starší chrámy (sv. Kosmy a Damiána a sv. Klementa) duchovními osazeny byly.

Ale sv. Prokop kostel svůj opustil a uchýlil se do pusté samoty (*Versuciali seculo et pompis ejus miserabilibus valedixit, a cujus tumultuoso turbine fugiens secreta solitudinis petiit*).²⁾

Usadil se, jak se zdá, nejprve mezi Hlubočepy a Butovicemi, tedy nedaleko Vyšehradu, kde se podnes říká »U sv. Prokopa«; již ve XIV. století se místo toto tak jmenovalo (1374 Ěla, měštka pražská, darovala kapli, řečené »Jerusalem« ve Větším městě Pražském, vinici a rybník »naproti cestě, kudy se jde k sv. Prokopu«) (Lib. Er. I. 104).

První svou postevnu u Hlubočep však opustil a odešel do lesů posázavských, kde až do smrti setrval, po dlouhý čas jako poustevník, později jako opat (*Tempore ducis Udalrici fuit heremita Procopius*)³⁾, totiž na Sázavě, kde se s ním dle známého vypravování kníže Oldřich sešel.

Dobu, kdy sv. Prokop na Sázavu přišel, nelze přesně stanovit. Letopisec o tom mlčí.

Již Dobner (*Annales Hajeciani* V. 195) praví: »Nic není více nejisté, než kterého roku Prokop na poušť odešel«, přijímá však rok 1009 patrně dle slov Legendy »toto ustanovení, totiž za opata, stalo se r. 1009 za času Jindřicha II. císaře, druhý rok po tom, když blahoslavený Štěpán, král uherský, oslaven (svatořečen) byl«.

Zde se legendista opět dopouští anachronismu, neboť opatem se stal as o 30 roků později; příchod na poušť považuje za počátek opatování.

Proč odešel sv. Prokop na poušť?

Letopisec ozdobným, řečnickým slohem praví, že to učinil z pohnutek tak zvaných asketických »tento (Prokop) z lásky k Ježíši Kristu celou horlivoostí ducha svého rozničen, hamiždnou marností tohoto světa pohrdnul«⁵⁾; totéž opakuje ještě obšírněji legendista a po něm novější životopisci.

Ale tehdejší poměry církevní i politické v Čechách a pozdější stav na Sázavě, totiž slovanský obřad, dosti zřetelně prozrazují, že hlavní příčinou jeho odchodu byl slovanský obřad.

Sv. Prokop byl totiž knězem obřadu slovanského (*sclavonicis literis imbutus*) v době, když v Čechách liturgie latinská vítězila nad liturgií slovanskou, totiž ku konci X. století po založení biskupství pražského. Duchovní, kteří obřad latinský přijati nechtěli, nebo nemohli, byli ze svých kostelů vypuzeni.

Dochovaly se nás zvěsti, ovšem velmi temné, že mnozí vypuzení slovanští kněží uchýlili se na odlehlá pustá místa, aby zde svého zamilovaného obřadu slovanského tajně se držeti mohli.

Mimo historicky zjištěnou Sázavu budiž zde na př. poukázáno na klášter ostrovský u Davle (sv. Kiliána, zal. 999), místo toto jest ovšem velmi příhodné pro poustevníky, zvláště ve století X., ale naprosto nevhodné pro benediktinský klášter; neboť první benediktini nepřicházeli do Čech, aby zde poustevničili, nýbrž, aby byli misijnáři křesťanského náboženství a tím i křesťanské kultury, tedy, aby lid vyhledávali, a nikoliv, aby před ním utíkali; zakládali pak své kláštery obyčejně na mírných výšinách a nikoliv v odlehlých údolích. Když přece na takovém nevhodném místě založen byl benediktinský klášter, musila zde býti nějaká zvláštní příčina, patrně ta, že zde již před r. 999, byla poustevnická osada s obřadem slovanským.

Též v Opatovicích n. L. (v Hradecku) lze stopovati obřad slovanský před založením latinského kláštera sv. Vavřince.

Legendista ještě dodává, že sv. Prokop před odchodem na poušť byl od jakéhos záhadného mnicha vy-cvičen v řeholi sv. Benedikta (a quodam religioso monacho ordinem s Benedicti assumens), k čemuž pozdější někteří životopisci (a také čtení o sv. Prokopu v breviáři) ještě přičiňují, že mnich on byl z Břevnova; ovšem, protože tehdy v Čechách jiného kláštera nebylo, mimo břevnovský a ostrovský.

Pohnul-li vůbec nějaký »mnich« sv. Prokopa k odchodu na poušť, pak to byl spíše nějaký vypuzený kněz obřadu slovanského. — Mnich benediktinský vůbec, a břevnovský zvláště, to jistě nebyl; skuteční benediktini

byli obřadu latinského, sv. Prokop však obřadu slovan-
ského. Pozdější klášter sázavský a klášter břevnovský
byly soupeři a sokové na vzájem, neboť dle letopisce sv.
Prokop předpověděl, že slovanští mniši budou ze Sá-
zavy vypuzeni a místo jejich že zaujmou »c i z o z e m c i«
(alienigenae)⁶⁾, totiž břevnovští; sočení obou klášterů
ještě drastičtěji líčí na jiném místě, když praví, že sv.
Prokop, již zemřelý, opatu cizozemci — z Břevnova —
se zjevil, jemu odtud pryč jíti kázal, a když poslechnouti
nechtěl, »urputně začal jej bítí berlou«. ⁷⁾ Smysl této le-
gendy jest, že kláštery břevnovský a sázavský na sebe
sočily.

Někdy ovšem nějaký benediktinský mnich z kláštera
odešel na poušť, kde založil poustku, tak zv. »cella«, po-
zdější benediktinské probošství; na př. břevnovský mnich
Vitališ usadil se na počátku XIII. stol. v lesích nad Metují
a tak založil probošství polické; ale takový mnich-pou-
stevník zůstával v kanonickém svazku s klášterem, čehož
na Sázavě nebylo (totiž s Břevnovem).

Že na spojení sv. Prokopa s Břevnovem mysliti nelze,
postřehl zemřelý biskup Krásl ve spisu »Sv. Prokop a
jeho klášter«; za to však jej posílá o mnoho dále, totiž až
do východních Slovan, kde se slovanský obřad udržel,
»aby se zde prý naučil řeholi mnichů církve východní —
Basiliánů — čili, aby si prý zde odbyl »noviciát«.

Ani tato domněnka nemůže býti obhájena, sv. Prokop
nemusil vyhledávati obřad slovanský v krajinách dale-
kých, jelikož ho měl doma a on sám byl knězem obřadu
slovanského; nepotřeboval se také učití nějaké řeholi, čili
odbývati si noviciát, n e b o ť n e š e l n a p o u š ť, a b y
t a m z a l o ž i l k l á š t e r, n ý b ř ž a b y t a m b y l s o u k r o -
mým poustevníkem, a byl jím skutečně po mnohá léta ...
(dum igitur in dilecta sibi solitudine per m u l t u m t e m -
p u s agonizaret)⁸⁾. Byl na Sázavě ovšem později zřízen
klášter, ale to stalo se mimo původní úmysl sv. Prokopa a
mimo jeho vůli.

II. Poustevnická osada na Sázavě.

K sv. Prokopu p o u s t e v n í k u přidružili se během
času též jiní poustevníci »chvátało k němu totiž množství
věřících s touhou zisku světa se zřící, s ním až do smrti

strvati, jež laskavě přijav, opatroval jako slepice kuřátka pod křídly«.⁹) Tak povstala nedaleko poustky sv. Prokopa poustevnická osada, jejíž hlavou byl sv. Prokop. Osadu svou, nebo spíše sebe, jmenovali poustevníci »Milobudi«, což vyslovovali »Milobuž«!

Patrně jim tanul na mysli děj z evangelia (Mat. 17, 1.—4.) »Ježíš pojal Petra, Jakuba a Jana a vedl je na horu vysokou »soukromí«, t. j. byli vzdáleni hluku světského, všech pozemských starostí a marností se zhostili, a obírali se pouze věcmi duchovními. To se sv. Petru tak líbilo, že zvolal: »Pane, dobré (t. j. milo) jest nám zde býti, (milo býti = milobudi), »chceš-li, udělejme tu tři stánky (t. j. zůstaňme zde trvale, do hluku světského se již nevracejme«).

K těmto třem apoštolům přirovnávali se poustevníci sázavští a proto sebe a svou osadu jmenovali »milobudi«.

Podobné poustevnické osady jsou podnes v církvi východní, tak zvané »laury« (dle Krásla l. c.), z nichž nejznámější a největší jest ona na sv. hoře Athos.

III. Zřízení kláštera.

Kníže Oldřich přišel na Sázavu a spatřiv, co se zde děje, ustanovil se na tom, že zde zřídí klášter dle zákonů kanonických; něco k tomu již přichystal, ale zemřel (1037) založení nedokončiv; syn a nástupce jeho Břetislav I. však dílo otcovo dokončil.¹⁰⁾

Padá tedy založení kláštera na konec Oldřichova a na začátek Břetislavova panování; přesně dobu založení určití nelze. Letopisec ji též neurčuje; záleží na tom, co se za počátek považuje. Neboť rozhodnutí Oldřichovo, schválení Břetislavovo, potvrzení biskupovo, převzetí řehole, vydání zakládací listiny, počátek stavby budov klášterních, přesídlení mnichů — to vše se může považovati za začátek, ačkoli od prvního děje do posledního jistě drahně času uběhlo.

Sestavení konventu stalo se tím způsobem, že posávní poustevníci přijali řeholi sv. Benedikta (?) nebo spíše sv. Basilia; »shromáždív některé bratry, životem i mravy řeholné, z jichžto duchovního srozumění... uzavřel jest spůsobiti pravidla...

podle příkladu ctihodného otce Benedikta...« (l. c. p. 243). Nový klášter podržel však obřad slovanský.

Můžeme za jisto míti, že sv. Prokop mnichy nepřivedl z Břevnova nebo Ostrova, ani že je po světě nesbíral, jelikož je měl kolem sebe. Něco podobného stalo se později, když totiž poustevníci, tak zv. »Vilhelmité« přijali řeholi sv. Augustina, čímž povstal nový řád augustinianů-eremitů. Slovanský obřad se však na Sázavě udržel jen, pokud panující kníže nad ním držel ochrannou ruku; když jej chrániti nemohl anebo nechtěl, zaniknul.

IV. Dotace klášterní.

Nejstarší zakladatelé věnovali svým založením (koll. kapitulám, klášterům) mimo území čili újezd, obyčejně též nějaké hotové příjmy, na př. půdu již vzdělanou i s usedlíky, podíl na clu a tržném, naturalie ap. Darování takové bylo nutné, zvláště pro začátek, než si mniši tolik půdy vzdělali neb osadili, aby mohli býti živi. Zdali něco takového věnováno bylo též klášteru sázavskému, nevíme. Letopisec se o tom nezmiňuje, a zakládací listina se nezachovala. Ale porovnáním s jinými kláštery, přijdeme alespoň k odůvodněné domněnce, že tomu bylo tak i zde a sice, že klášteru byly darovány hotové příjmy z hradu Dřevíče, t. j. ze župy dřevíčské, již měl zakladatel Oldřich za úděl než se stal panujícím knížetem (později byly úřady župní převedeny odtud na hrad Slaný).

Klášteru břevnovskému na př. vykázány byly hotové příjmy ze Slavníkových hradů (zakladatel sv. Vojtěch byl Slavníkovec) Kouřimě, Chrudimě a na »Trstenici« (tržiště u Litomyšle) a na všech těchto místech měl klášter břevnovský kostelní právo. A na Dřevíči měl klášter sázavský své proboštství jistě ve století XIV. (a ovšem již o mnoho dříve), tedy v době, když hrad již dávno byl zašel. Přišli s ním tedy mniši sázavští do bližšího styku, pokud ještě byl župním hradem a z téže příčiny, jako klášter břevnovský s hrady jmenovanými.

Darování újezdu.

Kníže Oldřich věnoval klášteru »řeku tekoucí od Milobuz až k jeskyni, ježto obecně slove Zákolnica«. ¹¹⁾

Darování »ř e k y«, s nímž se i jinde setkáváme, ne-
znamená však darování pouhého řečiště s právem na ry-
baření a podobné, ač se tento náhled u místopisců dosti
často objevuje, nýbrž celého údolí i se stráněmi na
obou březích, ano celého vodního svahu, pokud
totiž voda dešťová a menší potůčky do »řeky« spadají, čili
celého újezdu, což ostatně letopisec sám vysvětluje
slovy: »s lukami a lesem okolo ležícím«.

Kde máme hledati onen záhadný »Milobuz« a »Zá-
kolnica«, jelikož jména ta se již neobjevují?

Bylo již řečeno, že zdejší poustevnická osada se jme-
novala »Milobudi« (nyní bychom říkali Milobudy) a dle
staré výslovnosti »Milobuz« (srovnej Bezděz — Bezdědi,
amalgované **d** se zase objevilo v názvu nedaleké vsi
Bezdědice; — Drahobuz-Drahobudi a Drahobudice, a že
osada Nebovidy (Nebovidi původně) v Praze pod Pe-
třínem v ústech lidu slula »N e b o v i z«, dosvědčuje po-
dnes jméno stráně nad touto bývalou vsí »Nebovízek«,
nyní ovšem »Nebozízek«). Název »Milobuz« znám byl ještě
skladateli legendy, neboť »črtie«, jež sv. Prokop vypudil,
vzali ssebou »Milobuzská tovařišie«. Pod bývalým klá-
šterem jest nyní ves B u d y s významným přívlastkem
»Černé«; i neváhám jistiti, že Milo-buz jest nynější ves
Budy a že zde byla ona poustevnická osada (laura).

Kde máme hledati »spelunca Zakolnica«?

Darování nějaké »řeky, t. j. újezdu, se v listinách po-
pisuje obyčejně p o p r o u d u, což zajisté činí též leto-
pisec.

Od Skalice Stříbrné (okres Černokostelecký) táhne se
hluboké údolí směrem k řece Sázavě; údolím tím teče
potok, jenž pod Pyskočely do Sázavy ústí; k t o m u t o
p o t o k u s á h a l o ú z e m í, jež před válkami husitskými
na pravém břehu Sázavy klášter držel. Jest tedy pravdě
podobno, že »spelunca Zakolnica« jest ono zde popsané
údolí.

Nyní ovšem jest údolí to volné, ale když jeho dno a
dosti strmé stráně pokrýval pustý prales, mohlo snadno
vypadati, jako opravdivá »spelunca«, vždyť totéž údolí
nad Skalicí podnes se jmenuje »Propašť«. »Zakolnica«
bylo však spíše jméno potoka, po němž údolí se jmeno-
valo; v nejhořejším svém toku jmenoval se potok ten ve
XIV.století »Vislovice«, kde r. 1368 připomíná se ves »Vi-
slovice«, nyní Vyžlovka« (v okrese Černokosteleckém).

Za zmínku také stojí, že letopisec v českých slovech nerad klade **3 a** za sebou, místo »Zazaua« píše obyčejně Zazoa«. Držel-li se onoho zvyku také zde, měl vlastně napsati »Zakalnica«, což potoku lépe přísluší.

Naznačení hranic nějakého újezdu pouze podle »řeky« jest velmi neurčité, sporům o hranice byly tím dvéře otevřeny do kořán.

A totéž stalo se i zde. Sotva že kníže Oldřich zemřel, hlásili se k částím darovaného území různí nápadníci.¹²⁾

Břetislav při rozsoudil takto: Řeku i les přiřknul klášteřu, sporné role a luka však od nápadníků vykoupil za 600 denárů a klášteřu vrátil.¹³⁾

Z těchto slov též poznáváme, že vzdělávání půdy v role již za času sv. Prokopa hluboko do lesů posázavských pokročilo a sice až do území, jež ve XIV. století v držení klášterním vidíme.

Mimo to Břetislav přidal »zemi«, kteráž jest tudíž, t. j. v okolí klášteřa, až k lesu »S t r n o v n í k u«. ¹⁴⁾

Jelikož Oldřich věnoval újezd říční směrem p o p r o u d u, daroval patrně Břetislav »zemi« směrem opačným, proti p r o u d u.

Ve XIV. století sahalo v tomto směru území klášterní až k mezím panství Talberského, Ratajského a Šternberského. Konečně věnoval Břetislav ves Skramníky a jedno jezero (nyní v okrese českobrodském).¹⁵⁾

Z těchto slov vysvítá, že ono »jezero« bylo někde v okolí Skramník; na rybník uměle zdělaný nelze v tehdejší době mysliti, nýbrž na jezero přírodní.

Východně od Skramník a jižně od T a t e c jest nížina, nyní louka, v jejímž středu jest zbahnělé místo, z něhož vydatný pramen vyvívá; místu tomu říkají »jezírka«. Do této nížiny třeba položit ono jezero Břetislavem darované. Nyní jest však až na ona »jezírka« odvodněno a jak praveno v louku proměněno. Ves Tatec patřila klášteřu sázavskému ještě ve XIV. stol. R. 1321 opat Matěj a konvent postupují Janu, proboštu Vyšehrad. na čas života dvůr klášterní »Tatce«. ¹⁶⁾ 1378 opat Petr prodal 100 grošů úroku vycházejícího ze vsi Tatec. ¹⁷⁾

V. Stavba chrámu.

O poustevnické kapli sv. Prokopa se letopisec nezmiňuje, česká legenda však praví: »Naleze (Prokop) na skále celú kru, tu postaví sv. Máři kaplu.«

Ostatně poustevnu a poustevnickou osadu bez kaple si mysliti nemůžeme. Když zřízeno bylo opatství, musil býti vystavěn důstojný opatský chrám. Sv. Prokop založil a vystavěl basiliku ku cti blahoslavené Rodičky B. a sv. Jana Křtitele.¹⁸⁾

Prokopův chrám byl tedy vystavěn ve slohu basiliky, t. j. s kryptou, nad níž byl mnišský chór.

Opat Božetěch (opatem byl až asi do r. 1096) chrám Prokopův značně změnil a »zvětšil do délky, výšky a šířky.«¹⁹⁾

C o s t a v ě l B o ž e t ě c h ?

Někteří místopisci mají za to, že Božetěch Prokopův chrám zbořil a nový vystavěl. S tím však souhlasiti nelze z následujících důvodů:

a) Nemůžeme se domýšleti, že by Božetěch chrám na onen čas jistě nákladný zbořil, s o t v a ž e b y l d o s t a v ě n; stavěti začali někdy kolem r. 1040 a stavba jistě dlouho trvala. Vždyť starý chrám nezbořili ani ve XIV. století, když k němu přistavěli velké gothické lodě, pouze jej k novým lodím přispůbili.

b) Letopisec praví, že r. 1095 vysvěcena byla »m o d l i t e b n a«, kterouž byl vystavěl Božetěch, opat (consecratum est o r a t o r i u m in Zazoa quod Božetěch sui regiminis tempore construxit).²⁰⁾

K roku 1070 však praví, že biskup Gebhard posvětil v Sázavě k o s t e l »sv. kříže« (consecravit e c c l e s i a m in honore s. crucis).²¹⁾

Jelikož nějaký vedlejší kostelík jmenuje »kostelem« (e c c l e s i a), nebude jmenovati hlavní opatský chrám »o r a t o r i u m«, modlitebnu.

Roku 1095 nebyl tedy vysvěcen opatský chrám celý, nýbrž jen část jeho, totiž m n i š s k ý k ů r, v němž mniši za dne i noci k modlitbě se scházeli a církevní officium vykonávali, proto název »modlitebna, oratorium«.

Ano ani chor nebyl vysvěcen c e l ý, nýbrž pouze část »m a j í c í z a č á t e k z p r a v é s t r a n y o d o l t á ř e s v. M a r t i n a, z l e v é o d o l t á ř e s v. Š t ě p á n a a ž k u k o n c i k r y p t y«. ²²⁾

Tato slova letopiscova lze vysvětliti takto:

V chrámě Prokopově byly boční lodi tak dlouhé, jako loď hlavní; na konci boční lodi pravé byl oltář sv. Martina, na konci levé oltář sv. Štěpána. Božetěch však p r o d l o u ž i l chórovou loď hlavní, střední, nikoli lodi boční;

když prodloužil chor, musil ovšem také prodloužiti kryptu pod ním.

Příčina, proč byl chór prodloužen, jest zjevná; větší počet mnichů vyžadoval větší chór. Letopisec dosti zřejmě napovídá, že jen tato nová část chóru byla 1095 vysvěcena.

Půdorys nynějšího kostela sázavského (Lehner, Dějiny umění, I. 269), v jehož zdivu, alespoň ve spodních částích, zajisté skrývá se původní stavba Prokopova a Božetěchova, zdá se hořejšímu vysvětlení odporovati, neboť lodi boční jsou nyní tak dlouhé, jako loď hlavní; lze však za to míti, že východní jejich zakončení není původní. Původně byly po způsobu románských basilik zakončeny jistě absídami (Lehner, I. c.) nyní však rovnou zdí.

Podle domnění Zápova (Památky, arch. II. 348) byl také chór a tudíž též krypta kollegiátního chrámu ve Staré Boleslavi později prodloužen. »Jest patrný rozdíl,« píše jmenovaný autor, »mezi sloupy v přední částce, a sloupy v zadní části krypty, a může býti, že tato zadní část jest skutečně starší a že přední polovice snad o celé století později pro rozšíření hořejšího vysokého kůru přistavěna byla.«

Příčina byla táž jako na Sázavě, totiž rozmnožení duchovenstva. Kdežto však v Boleslavi prodloužen byl kůr, a tudíž i krypta, směrem západním (do vnitř chrámu) byl na Sázavě prodloužen směrem východním, totiž ven z chrámu.

L. 1095 byly posvěceny oltáře sv. Martina a sv. Štěpána; jest zjevno, že jsou to ony dva oltáře v absídách bočních lodí; tím však není řečeno, že Božetěch tyto absidy a lodě stavěl; neboť postavení lodí a oltářů v nich, jakož i jejich posvěcení, nemusí býti současné; boční lodi chrámu Prokopova mohly až do té doby býti bez oltářů, alespoň vysvěcených. Vrátili se však musíme ještě k slovům: »Božetěch zvětšil chrám do délky, výšky a šířky.«

»I) o d é l k y« byl kostel zvětšen prodloužením chóru; a krypty pod ním; »d o v ý š e« též nepůsobí obtíže, neboť Božetěch mohl dosavadní kostel zvýšiti, aniž by jej bořil; obtížnější jest však vysvětlení »d o š í ř e«, neboť to zdá se nasvědčovati, že Božetěch starý kostel Prokopův skutečně zbořil.

Ale výrok: »do délky, výšky a šířky« (»longitudine, latitudine et altitudine«) může býti pouze řečnický sloh, místo aby zkrátka a obecně řekl »zvětšil«.

Také můžeme předpokládati, že letopisec sám dopodrobna nevěděl, co Božetěch stavěl, a konečně vystavěl-li vedle opatského kostela nějakou kapli, byl kostel též do šíře zvětšen.

Stavba Sylvestrova.

Později opat Sylvestr (1134—1161) též něco stavěl. On »zdi s absidami postavil uprostřed modlitebny« (t. j. chóru) od oltáře sv. Štěpána a sv. Martina.²³⁾

Dle slov těchto nevystavěl zeď s absidami v kůrucelém, nýbrž jen od jmenovaných oltářů; jsou to patrně ony oltáře, jež stály na východním konci bočních lodí; t. j. Sylvestr vystavěl onu zeď jen v starší (Prokopově) části chóru, ale nikoliv v části Božetěchem vystavěné.

Starý chór byl od souběžných bočních lodí oddělen sloupy, mezi nimiž byly volné prostory (arkády); ale poněvadž podlaha kůru byla o celou kryptu vyšší, než podlaha lodí bočních, musily k vůli bezpečnosti ony volné prostory mezi sloupy býti přehrazeny, buď zadními opěradly mnišských štall, nebo mřížovím.

Sylvestr tyto volné prostory vyplnil zdívkou s výklenky (absidami) pro mnišská štalla, tak že bylo tolik výklenků, kolik bylo štall; totéž viděti po dnes v děkanském chrámu kouřimském; vzor sázavský jest zde zjevný. Nová (Božetěchova) část chóru takového vyzdění nepotřebovala, poněvadž podél ní boční lodi již nesáhaly.

Vypuzení mnichů slovanských.

Úmrtím krále Vratislava II. (Zemř. 1093) ztratil obřad slovanský svého patrona. Brzy na to byli slovanští mniši i s opatem Božetěchem vypuzeni. Letopisec se o vypuzení zmiňuje, dobu však přesně neurčuje, ale lze ji přibližně stanoviti podle zpráv. »R. 1097 vévoda Břetislav II. podle vůle všech velmožů zemských a se schválením biskupa Kosmy titul (právo) sázavského opatství Dědhardovi, břevnovskému proboštovi třetí den před nonami lednovými odevzdal.²⁴⁾

Břevnovští mniši do Sázavy bez opata jistě nešli, nebyli tam tedy před koncem roku 1096, nebyli tam tudíž také r. 1095 (při onom svěcení).

Když 14.—16. října r. 1095 chór byl svěcen, musili tam býti ještě mniši slovanští, do oltářů byly vloženy ostatky východo-slovanských svatých: Glěba a Borisa, (I. c. 251), Letopisec mluví o ostatcích »sv. Glěba a soudruha«; odjinud však víme, že tímto soudruhem byl Boris; nebo kdyby tomu tak nebylo, bylo by se ono svěcení odbyvalo nejen »sede vacante«, nýbrž i »conventu vacante«, což se jistě nestalo.

Byli tedy slovanští mniši vypuzeni v době od 16. října r. 1095 do konce r. 1096.

BENEDIKTINSKÉ OPATSTVÍ V OPATOVICÍCH.

Podle t. zv. zakladací listiny ²⁵⁾ založen byl klášter zdejší r. 1073. Dle soudu vydavatele diplom. kodexu, sepsána byla však v nynější formě »o mnoho později«, ²⁶⁾ ač její redaktor měl v rukou nějaké listiny pravé. Na pozdější jejich původ ukazuje, mimo jiné, název jakési vsi »Opatovice«, jež se v ní objevuje, neboť dříve zde musil býti, a to dosti dávno, nějaký opat, a teprv potom ves po ně nazvaná.

Byla však listina tato sestavena před r. 1159, neboť jakési území klášterní v krajině u Luže sahalo »až k lesům Vrbatovým,« jež kolem r. 1159 nepatřily již Vrbatovi, nýbrž klášteru Podlažskému. Jako jiné podobné listiny, vypisuje i tato dvojí právní stav, a) jak se jevil v starších pravých listinách; b) jaký byl za života redaktora, obsah jest pravdivý, ale forma a letopočet podvrženy.

Jisto jest, že klášter zdejší založen byl od Vratislava II., ale nejisto, kdy a jak.

Listina klade založení do r. 1073; kronikář Neplach, opat zdejší, praví pouze, že byl založen od Vratislava II., nepraví však kdy; ²⁷⁾ benediktinské vložky v t. zv. Vo-kounově Neplachu, kladou založení do r. 1085. ²⁸⁾

Patrně opatovští sami určitě nevěděli, kdy klášter jejich byl založen; vznik jeho je skutečně záhadný; některé okolnosti nasvědčují, že byl založen d v a k r á t, a n o t ř i k r á t.

Podle základní listiny byla zde před zřízením opatství »pouстка Mikulcova«, (cella primatis mei Mikulec«); tento český velmož buď sídlo toto založil a nadal, anebo se

sání, zřeknuv se světa, jako poustevník zde usadil; — první založení.

Z této poustky povstal klášter kanonicky zařízený s chrámem sv. Vavřince, a sice přičiněním Vratislavovým; druhé založení, ač co do času třetí.

Objevují se však stopy, jež nás vedou k oprávněné domněnce, že mezi poustkou Mikulcovu a svato-vavřínecký klášter s mnichy břevnovskými a obřadem latinským vsunutí musíme třetí založení (co do času druhé) s obřadem slovanským.

Podle zakládací listiny věnoval opat Bolerad klášteru nějaké území v Libčanech. Tento záhadný opat mohl býti jen opatem buď zdejším, nebo břevnovským; na cizího opata, ostrovského nebo sázavského myslet nelze, a jiných tehdy nebylo; v Břevnově do té doby nebylo opata Bolerada; a prvním opatem zdejším, ale již kláštera svato-vavříneckého byl zcela určitě Oneš (Ondřej), kaplan Vratislavův, jenž však Vratislava přežil, zemřev 1107; z jeho nástupců neslul žádný Bolerad. Pro Bolerada nezbyvá tedy jiné doby, leč před Onešem, jenž byl ovšem opatem prvním, ale kláštera již svato-vavříneckého.

Když před Onešem byl zde již opat, bylo zde také opatství, ale nějaké jináčí, než ono svato-vavřínecké. Přeměna staršího kláštera v nový, na jiných zásadách spočívající, mohla se státi jen z důvodu důležitého, ano zásadního, a tím byl rozdílný obřad, za Bolerada slovanský, za Oneše latinský.

I jiné okolnosti oprávněnou domněnku o obřadu slovanském potvrzují: Vratislav II. byl, alespoň v první době svého panování, mocným příznivcem obřadu slovanského, neboť povolal zpět do Sázavy slovanské mnichy Spiti-hněvem odtud vypuzené; před r. 1080 (odpověď z Říma je datována 2. ledna 1080) žádal Vratislav a čeští velmožové papeže o dovolení a potvrzení obřadu slovanského²⁹), protože jest u lidu oblíben, a někteří řeholníci («quidam religiosi») se ho drží.

Při zmínce o »některých řeholnících« myslíme ovšem hlavně na mnichy sázavské; ale žádost mluví povšechně, a odvolává se na oblíbenost u lidu. Pouze jediné, odlehlé, v lesích a horách skryté místo, Sázava, sotva by

bylo s to, vyyvolati všeobecnou oblíbenost u lidu. Bylo as takových Sázar více, a jednu hledám v Opatovicích.

Místo dovolení obřadu slovanského přišlo však z Říma (2. ledna 1080 — 1. c.) přísné jeho zapovězení, a Vratislav v horlivosti pro obřad slovanský ustal, rozhodovala zde asi také vyhlídka na hodnost krále; brzy na to vidíme jej jako příznivce obřadu latinského: na Vyšehradě zakládá asi v tom čase kollegiální kapitolu, a v Opatovicích svato-vavřinecký klášter.

Podle zakládací listiny byla původní »cella Mikulcova« podřízena klášteru břevnovskému.³⁰⁾ Přídavek tento, dosti podezřelý, protože je v něm viděti jakýsi vedlejší úmysl, může znamenati: a) že tato »cella« byla klášteru břevnovskému podřízena hned od svého počátku, nebo b) že kdysi, již existující, Břevnovu kanonicky p o s t o u p e n a byla, tak, že Břevnov ji opanoval, původní obyvatelé buď vypudiv, když se mu podrobiti nechtěli, nebo do řeholního svazku přijav, když v lůno jeho vtsoupili. —

Zbývá ještě otázka, kde máme původní »cellu Mikulcovu« a domnělé z ní vzniklé slovanské opatství hledati.

R. 1397 dovoluje papež³¹⁾, aby každodenně na úsvitě sloužena byla marianská mše sv. »v kapli, mimo ohradu klášterní stojící, jež jest lidu velmi milá«. Kaple tato byla dle této zprávy zasvěcena bez pochyby Panně Marii, byl to obyčejný titul kaplí poustevnických s přídavkem »a sv. Jana Křt.«

Nevíme, k d e tato kaple byla; nejspíše tam, kde nyní stojí farní kostel; nyní ovšem nemá titul Panny Marie, nýbrž sv. Vavřince, jenž jest sotva původní; nikde neměly dva kostely v e d l e s e b e stojící týž titul. Když opatský chrám byl zničen, zdědil po něm pozůstalý vedlejší kostelík alespoň jeho titul, to ostatní uchvátili jiní. Otec svému dědici zanechal šlechtický titul, ale nic jiného, poněvadž mu všecko ostatní bylo násilně vzato.

Zaměnění kostelních titulů jest dosti české.

Sem k nynějšímu farnímu kostelu musíme položití původní »cellu Mikulcovu« a z ní povstalý klášter s obřadem slovanským. Když na místech, kde již jeden, nebo i více chrámů bylo, založena byla kapitula nebo opatství, byl pro založení obyčejně vystavěn i nový chrám, na př. na Vyšehradě, v St. Boleslavi, na Mělníce, v Sadsce, a dodejme i v Opatovicích. Také kostelní titul »sv. Vavřin-

ce«, římského svatého, jest pozoruhodný; kdo chce, může v něm viděti reakci obřadu latinského.

Když v Opatovicích založeno bylo opatství na novém právním základě, trvalo to dosi dlouho, nežli nový chrám a nové klášterní budovy alespoň v hlavních částech vystaveny byly; prozatím museli bydleti na starém sídle.

Z toho, co zde řečeno bylo, není ovšem docela zjištěno, ale velmi pravděpodobno, že zde v Opatovicích nad Labem na Hradecku stalo se něco podobného, jako skoro téhož času nad Sázavou v Kouřimsku, jenom že na místo Prokopa musíme postavit Mikulce, na místo Oldřicha Vratislava, na místo Božetěcha Bolerada, na obou pak místech posléze mnichy břevnovské v Opatovicích as od r. 1085, na Sázavě od r. 1096.

BENEDIKTINSKÉ OPATSTVÍ V PODLAŽICÍCH.

O vzniku kláštera v Podlažicích máme tyto historické zprávy:

V nekrologu podlažském³²⁾ připomíná se »V r b a t a, z a k l a d a t e l t o h o t o k o s t e l a« (Vrbata, fundator hujus ecclesiae«).

V benediktinských přídavcích v tak zv. Vokounově Neplachu, čteme: »r. 1159 d o k o n á n (tedy nikoliv »založen«) byl klášter v Podlažicích řádu našeho«³³⁾.

Podle tradice břevnovské píše Pitter³⁴⁾ »...můžeme zrovna nahmatati, že v XI. stol. počátek vzal, (totiž klášter podlažský), když dříve krajina zdejší pro lesy od styku s lidmi úplně odloučená od některého a později od některých obyvatel břevnovských osazena byla, a když vystavěny byly celly, od poustevníků vzdělávána býti počala. Posléze, když lesy byly poněkud vymýceny a v orné role vzdělány, některý vévoda nebo král svolil a nadání učinil, aby (z místa toho) učiněn byl klášter. «

Podle této tradice povstal i zdejší klášter z e s t a r š í p o u s t k y; ale mnohé okolnosti svědčí, že Pittrova domněnka o době, místě a zakladateli jest mylná.

Klášter byl r. 1159 již dokonán; i kdyby předchozí jednání a postavení alespoň nejnutnějších budov celé jedno desíletí a i déle trvalo, přece začátek nepadne do století XI.

Dle zakládací listiny kláštera opatovského (viz tam!) sahalo jakési území jeho u Luže »až k lesům Vrbatovým«; líčí však tato listina onen stav, jaký byl tehdy, když byla psána, totiž okolo polovice XII. stol., tehdy byl tedy onen les ještě soukromým majetkem Vrbatovým a teprve později byl darován klášteru podlažskému; zajisté že Vrbata darováním tohoto rozsáhlého lesního újezda dopomohl k založení opravdového opatství.

Pitter klade i původní poustku hned do Podlažic; místo toto bylo však bezpochyby již r. 1159 zalidněno, jak již osadní hromadný název »podelazíci« prozrazuje, a tudíž málo způsobilé pro poustevníky-samotáře; za to však jako pro ně stvořené bylo údolí, kde nyní je kostelík sv. Jana pod Skalou.

V ústech lidu sluje kostelík tento »u sv. Vrbaty«, zjevně proto, že zde byl Vrbata pohřben. Jako zakladatel (o čemž níže), byl by zajisté pohřben v opatském chrámě v Podlažicích, kdyby při smrti jeho již alespoň poněkud byl vystavěn; zemřel tedy před r. 1159. Nezáleží na tom, zemřel-li jako pán světský, nebo vstoupil-li do kláštera svého založení, jako později Hroznata v Teplé.

R. 1392 uděluje papež odpustky »kapli Panny Marie blíž Podlažic«.³⁵⁾

Není zde míněn chrám opatský, jež by papež nenazýval »kaplí«, a nepsal by »blízko Podlažic«, nýbrž »v Podlažicích«; sotva se zmýlím, když mám za to, že odpustky ony uděleny byly kostelíku »u sv. Vrbaty«; udělení odpustků napovídá, že kostel ten byl u okolního lidu velmi oblíben a četně navštěvován.

Nyní ovšem má úřední titul sv. Jana Křt., kdežto odpustková listina mluví o kapli Panny Marie; ale rozdíl ten lze snadno vysvětliti: Kaple poustevnické byly obyčejně zasvěceny Panně Marii a sv. Jana Křt. (Viz Sázava!), během času titul Panny Marie upadl v zapomenutí, a zbyl pouze titul sv. Jana. Z těchto zde naznačených okolností soudím, že ona Pittrova poustka byla u kostelíka sv. Vrbaty, že z ní bylo kanonicky zřízeno benedikt. opatství, jež zde zůstalo alespoň do té doby, pokud ne- daleko v Podlažicích budovy klášterní i s chrámem nebyly alespoň tak postaveny, aby se sem konvent odstěhovati mohl.

I jinde vidíme totéž; příchozí řeholníci nového kláštera neměli hned opatského chrámu, ten si musili teprve

vystaviti, musili prozatím za vděk vzíti a spokojiti se s nějakým kostelíkem malým; Želivští bydleli původně u kostela sv. Petra, Milevští u sv. Jiljí, Ždárští u sv. Mikuláše, Zbraslavští u sv. Jakuba.

Zakladatelem opatství nebyl však nějaký vévoda nebo král, jak Pitter podle tradice píše, nýbrž zbožný český pán Vrbata, ježž Nekrolog výslovně zakladatelem jmenuje; on poustevníkům sv. janským věnoval onen rozsáhlý lesní újezd »les Vrbatův«, jak ho později v držení klášterním vidíme (okolí podlažské a hory včelákovské). Darováním Vrbatovým bylo lze z posavadní poustky zříditi řádné opatství; k tomu přispěli též jiní dobrodinci.

Dle onoho Nekrologu daroval jakýsi Štěpán clo »na Stradouni«. Jelikož clo šlo do komory zeměpanské (regalie), nemůžeme si ono věnování Štěpánovo jinak vysvětliti, leč že mu, nebo jeho předchůdcům, bylo od panovníka dědičně dáno k dědičnému úřadu, ježž buď na chrudimském, nebo na vraclavském hradě zastával. —

Mimochodem řečeno, dovídáme se zde, odkud a až kam území vraclavské, alespoň na zemské cestě sahalo, protože clo se vybíralo obyčejně na hranicích hradního území. Chrudimsko od Vraclavska dělilo údolí, jímž teče potok Stradouň, po němž pojmenována jest ves Stradouň; údolí toto jest onen starý Popovdol (Vallis sacerdotis), o němž se v listinách často zmínka děje. Naproti území hradu litomyšlského sahalo Vraclavsko k Mýtu, naproti chlumu »Ples«, neboť i zde, jak jméno samo svědčí, vybíralo se mýto, ovšem dávno před založením purkrechtního města.

Slyšeti také, že klášter podlažský založili Děpolticové, poboční větev Přemyslovců; naprosto nesmíme toto podání zamítati, neboť kolem r. 1200 měli za úděl župu čáslavskou, chrudimskou a vraclavskou a nebyli-li vlastními zakladateli, byli alespoň dobrodinci jeho. Zvláště nápadna jest skupina klášterních vsí u Chroustovic, od ostatního klášterního území oddělená, kde byly klášterní vsi Žilovice, Lhota, Brčekoly a Bor.

Dle břevnovské tradice (u Pittra, t. e.) přišli do krajiny podlažské první mniši-poustevníci z Břevnova, čemuž nasvědčuje i pozdější úzké spojení obou klášterů; ukazují na zvláštní ctění sv. Markety v Břevnově i v Podlažicích, ač opatský chrám ani zde, ani tam jí zasvěcen nebyl. Nevíme však, přišli-li sem přímo z Břevnova, anebo

zacházkou přes — Litomyšl, odkudž byli kolem r. 1144 vypuzeni, aby uvolnili místo Zdíkovým premonstrátům.

Otázkou touto octnul jsem se však na půdě p o u h é d o m n ě n k y, jež také za pouhou domněnku považována budiž; lze ji jenom chatrně odůvodňovati.

Opatství podlažské povstává v době, jež benediktinům nepřála. Od založení kláštera vilemovského 1120 byl založen jen jeden, a jenom na chvíli, benediktinský klášter, totiž Želevský, ač několik velkých klášterů, ale jiných, nových řeholí povstalo (Strahov 1143, Sedlec 1143, Plasy 1145, Pomuky brzy na to) ano některé kláštery byly benediktinům vzaty, jako Litomyšl, Želiv, Hradiště u Olomouce, a o něco později prý také Hradiště nad Jizerou. Když v této nepříznivé době přece nový benedikt. klášter povstává, stalo se tak zajisté z nějakých mimořádných příčin, snad proto, že všichni z Litomyšle vypuzení benediktini až do Břevnova nepřišli, nýbrž že někteří usadili se jako poustevníci pod Skalou, opodál zemské cesty chrudimské, kudy ku Praze putovali.

O několik roků později byli benediktini, r. 1149 také ze Želiva vypuzeni a vrátili se do svého kláštera, odkud do Želiva byli vysláni, totiž na Sázavu. Opodál cesty ze Želiva na Sázavu, vidíme ve XIV. stol. sázavské probošství na Zbýšově. Nevíme ovšem, obsadili-li Sázavští toto místo přímou cestou ze Sázavy, anebo oklikou přes Želiv.

Do nekrologu přestali Podlažští zapisovati někdy kolem roku 1230. Celkem se tam připomíná 17 opatů, ale nebyli všichni opaty zdejšími; mimo dva opaty. Postoloprtské, výslovně tak naznačené, musíme z řady opatů Podlažských vyloučiti také opaty Opatovské, ač jako opatovští výslovně naznačení nejsou: Sulislava (1108—1127), Blažeje (1127—1146), Myslocha (1147—1167), ostatní opaty opatovské před 1230 pohřichu neznáme. Opati Jurata, Myslen a Heřman jsou snad opati litomyšlští, ale již premonstráti; alespoň se tam před r. 1230 připomínají; Jurata k r. 1184, Myslen r. 1201, Heřman 1121. — Upomínka na opaty z jiných, ale benediktinských klášterů, lze vysvětliti příchodem a odchodem jednotlivých mnichů z jednoho kláštera do druhého; z tak zvaného duchovního sbratření, jež ostatně tehdy ani nebylo ve zvyku, to vysvětliti nelze, neboť scházejí opati břevnovští, ač bychom je tam s jistotou očekávali měli; tím méně můžeme si při-

pominání na opaty litomyšlské vysvětliti z pouhého duchovního sbratření, (ač jsou-li to skutečně opati litomyšlští, neboť mimo souhlasná jména, jiného důkazu nemáme), zvláště, když náleželi jiné řeholi; pouhé duchovní sbratření, ani sousedství nám to nevysvětlí, zvláště tam, kde bychom po lidsku očekávali mohli spíše nevražení a roztrpčenost, než bratrství.

Vysvětliti to lze snad tím, že premonstráti litomyšlští pamatovali na své předchůdce benediktiny, a tito zase, ale již v Podlažicích, na odslouženou — na premonstráty.

Je-li domněnka, že do Podlažic přišli benediktini z Litomyšle správná, tají se mezi opaty v Nekrologu jmenovanými některý benedikt. opat litomyšlský z let 1099 až 1145.

CISTERCIENSKÉ OPATSTVÍ NA SV. POLI.

Do nedávné doby nebylo známo, ani v pramenech cistercienských, kde svatopolský klášter byl, a které řeholi příslušel. Ještě r. 1598 věděli alespoň, kde stával. V urbáři panství opočenského (Royek, Musejník z r. 1845 str. 69), jest při nynější vsi »Klášter«, jinou rukou připsáno »Svatého pole«, ale později se vědomí o něm na dobro vytratilo; ani Balbín, ač Hradečan, o něm nic jistého nevěděl, jen tušil, že stával někde na Hradecku. Popsav jeho smutný konec praví: ³⁶⁾

»Vždy mi bylo ku podivu, že se o tomto Svatém poli, pokud vím, v našem dějepise nikde zmínka neděje; následovalo totiž po 200 let ustavičné kacírství, jež jméno kláštera vyhladilo; domnívám se však, že to bylo proboštství nějakého bohatého kláštera, a nebo znamenitější država.«

Bienenberg v »Alterthümer« již věděl, že u nynější vsi Klášter u Třebechovic, nějaký klášter býval, trosky klášterního chrámu také popisuje, ale ani on ještě nevěděl, které řeholi patřily; klášter Svatopolský klade (v Geschichte von Königgrätz), do podměstí hradeckého.

Teprv hořejší zprávou Roykovou a ještě více vydáním knih konfirmačních, nabyli jsme jistoty, že ve vsi »Klášter« bylo opatství cistercienské zvané »Svaté pole« (Sacer Campus). O jeho založení píše Janauschek: ³⁷⁾

» . . . starší letopisy, čemuž se divím, kláštera toho na dobro neznají; . . . v novějších klade se založení do r.

1149, 1150, 1154, 1157, 1175, 1180, jako filia Velehradu nebo Pomuku nebo Hradiště; ... ale jelikož Hradiště a Velehrad dávno po r. 1157 vznikly, přesvědčil jsem se z domácích (totiž českých) spisovatelů, že do kláštera svatopolského od neznámého zakladatele založeného přišla osada z Pomuku.« Tyto novější zprávy jsou dle téhož Janauschka³⁸⁾ čerpány z listin kláštera ebrašského, chovaných nyní v knihovně mnichovské, pod čís. Cod. 24.022.

Ale tyto ebrašské zápisy jsou dle Janauschka (l. c. p. XV. ct. XVI.) v letopočtech velmi nespolehlivé a chybné.

Prof. Sedláček ve statí »Klášter sv. Maří ve Svatém poli« (v programu gymnasia táborského z r. 1899), klade založení do r. 1149, řka (str. 1.): »... z Hradiště vyšedší menší osada r. 1149, založila klášter Svaté pole, vnučku Plas, dceru Hradiště, a cituje M. S. bibl. monac. Cod. 24.002, tedy ony zápisy ebrašské, jež také Janauschek cituje, a jejichž nespolehlivost v letopočtech dokazuje.

Založení kláštera svatopolského, alespoň jako opatství do r. 1149 položití nelze.

1. Dle vzácného sdělení téhož prof. Sedláčka, za něž mu místopisci musí být vděční, vykonával opat hradištský v klášteře svatopolském právo visitační, (l. c.), což podle statut cister. vždy příslušelo »otci-opatu«, totiž opatu onoho kláštera, z něhož osada vyslána byla; klášter svatopolský byl tedy osazen z Hradiště, ale r. 1149 se to státi nemohlo, jelikož, nač též Janauschek upozornil, opatství cister. v Hradišti teprve r. 1177 vzniklo.

Ani z Pomuku sem r. 1149—1157 osada vyslána býti nemohla. Klášter pomucký byl v té době sám v začátcích a sotva byl s to, vyslati osadu jinam. Tím nebudiž řečeno, že z Pomuku, nebo z Velehradu také někteří mniši do Svatopole, když bylo založeno, na sesílení nového konventu nepřišli, podobně jako v klášteře žďárském.

2. Všecky opatské kláštery, jež založeny byly v XI. a XII. století, byly nadány rozsáhlým územím, tehdy ovšem málocenným, a to nejen ty, jež založil panovník, nebo některý člen panujícího rodu, nýbrž i ony, jež založil nějaký velmož a pán, jako Sedlec, Milevsko, Hradiště, Teplá, Osek, Podlažice. Svatopolský byl však poměrně dosti chudý. Jelikož se nemůžeme domnívati, že původní velké území prohospodařil, jest zjevno, že povstal v době,

když každá částčka území byla již vzácnější, tedy v pokročilém století XIII.

Za to opatství založená v stol. XIII. a XIV. měla chudé nadání, jako Sezemice, Pohled, Skalice; výminkou ovšem jsou kláštery zlatokorunský a zbraslavský, ty však byly založeny od krále a také po královsku vypraveny; za to klášter ve Výšinním Brodě byl poměrně dosti chudý, ač ho založil bohatýrský rod Rožmberský.

3. Cisterciáni dbali přísně na filiaci jednotlivých klášterů; proto pořadí opatů na kapitulách řádových i jinde, neřídilo se podle stáří a důstojnosti jednotlivých opatů, nýbrž podle stáří jednotlivých opatství.

Když r. 1381 arcibiskup pražský chtěl zasáhnouti do exemce cisterciánů česko-moravských, rekurovali opati do Říma; odtud přišlo potvrzení exemce, adresované na opaty, zajisté v tomtéž pořadí, v jakém ve stížnosti nebo v rekursu napsány byly, neboť podle tehdejšího kancelářského zvyku opakovala papežská kancelář ve svém vyřízení slova podání.³⁹⁾

Adresována jest tato listina na jednotlivé opaty v tomto pořadí: sedleckého (založ. 1143), plaského (1145), pomuckého (1145—1156), hradištského (1177), oseckého (1200), žďárského (1252), s v a t o p o l s k é h o (?), vyzovického (1261), zlatokorunského (1263), velehradského (1203), výšinní-brodského (1259), skalického (1357), zbraslavského (1292).

Že opat zbraslavský psán jest za skalickým, a vůbec na místě posledním, nepadá na váhu, protože byl v této záležitosti komisařem, a tudíž listinu poslední podepsal; rozdíl ve stáří klášterů vyzovického, zlatokorunského a výšinníbrodského jest pranepatrný, skoro žádný; možná také, že skutečné založení kláštera výšinníbrodského počítáno bylo až po založení zlatokorunského. Rušivě do tohoto pořadí podle stáří zasahá tedy jedině klášter velehradský, z příčiny neznámé; ostatně jsou opati alespoň až k s v a t o p o l s k é m u psáni přesně dle stáří klášterů; můžeme, ba musíme, tedy skoro s plnou jistotou za to míti, že svatopolský klášter založen byl později, než žďárský (1252), ale dříve než vyzovický, zlatokorunský a výšinníbrodský (1259—1263).

Jelikož z citované historické práce prof. Sedláčka

se dovídáme, že opat hradišfský vykonával na Svatém poli visitační právo otce-opata, jest jisto, že Svaté pole osazeno bylo z Hradiště, po r. 1177.

4. Ale ani cistercienskou tradici (viz Janaushek l. c.), podle níž sem přišli mniši z Pomuku, nemusíme zavrhovati.

V 2. polovici XIII. stol. vystěhovaly se některé větve rodu Drslaviců z Plzeňska do Hradecka, a sice usadily se dle mínění prof. Sedláčka na Dobřansku, odkudž se dále šířily na Opočensko a poříčí orlické. — Majíce to na zřeteli, musíme se povšimnouti, že zboží svatopolské nalézalo se z velké části v sousedství zboží potomků Drslaviců, zvláště pozoruhodný jest zde horský újezd deštský na Dobřansku, a »svatopolský les« mezi Bolehoští a Křivici.

Drslavici dávali v nové své vlasti na Hradecku novým osadám rádi názvy osad z Plzeňska, jejich kolébky, na př. Dobřany, Synkov, Potštejn, Litice; nemohli bychom se tedy diviti, kdyby zde chtěli míti také »Pomuky«, totiž cisterc. klášter, jako na Plzeňsku; a toho docílili, když na Svaté pole přivolali z Pomuku několik mnichů-krajanů; ale nějaká osada mnišská, podřízená opatu hradišfskému zde již před příchodem pomuckých asi byla, poněvadž otcem-opatem nebyl opat pomucký, nýbrž hradišfský. Drslavici tedy d a r o v á n í m území a přivoláním mnichů z Pomuku přispěli, že zde mohlo býti zřízeno řádné opatství.

Předpokládajíce, že před zřízením řádného opatství byla zde již mnišská, malá osada, podřízená klášteru hradišfskému, octnuli jsme se před novou záhadou a obtíží. Cisterciáni neznali tak zv. poustek (cella), později proboštsství zvaných, jako benediktini; to, čemu říkali proboštsství, byla jen sídla správců, kteří buď špitály, anebo okolní klášterní hospodářství spravovali. Byla-li zde tedy před zřízením opatství nějaká cella — proboštsství, mohla to býti p ů v o d n ě jen cella b e n e d i k t i n s k á, podřízená klášteru hradišfskému, jenž dle tradice byl původně benediktinským; když r. 1177 jej opanovali cisterciáni, připadla jim snad také cella svatopolská. Mimo chrám opatský byl zde ještě 1598 kostelík sv. Jana Křt., jenž pocházel z dob trvání kláštera; poustecké kaple bývaly však obyčejně zasvěceny sv. Janu Křt.

KLÁŠTER SESTR ŘÁDU SISTERC. V SEZEMICÍCH.

Jak tento klášter založen byl, můžeme vyvoditi z papežské listiny z r. 1397, v níž se praví, že druhdy v době založení a zřízení kláštera stanoveno bylo, aby užitky farního kostela sv. Trojice, jenž pod ohradou klášterní stojí, připadly klášteru, a stálému farnímu vikáři aby ponechán byl kanonický podíl.⁴⁰⁾

Podle statut cisterc. byly všechny konventní cisterc. chrámy zasvěceny Panně Marii, byl jí tedy zasvěcen i konventní chrám v Sezemicích; výslovně se také zdejší klášter jmenuje »klášterem Panny Marie,⁴¹⁾ kdežto kostel farní zasvěcen byl sv. Trojici.

Povstal tedy klášter sezemský tímž způsobem, jako nedávno pohledský, totiž, že patron se svolením biskupovým postoupil řeholi cisterc., zdejší kostel farní i s jeho příjmy a právy na založení kláštera, a sice na konci XIII. stol. Jelikož ale kostel sv. Trojice i na dále farním zůstal a z příčin zjevných mimo ohradu klášterní státi musil, a chudý klášter nějaký velkolepý konventní chrám si vystavěti nemohl, a ani zvláštního konventního kaplana vydržovati, byla vedle farního kostela vystavěna zvláštní, pouhá kaple, jež s farním kostelem byla spojena, a Panně Marii zasvěcena. Tato kaple byla vlastním chrámem klášterním; zachovala se po dnes, ač má jiný titul.⁴²⁾ Z kaple bylo viděti do kostela, tak že mnohly jeptišky zde službám Božím obcovati; mimo to byl zde vchod pro panny klášterní na oratorium, aby totiž mohly v kostele Tělo Páně přijímati.

V jedné kapli nynějšího farního kostela zachoval se po dnes znak Drslaviců (trojříčí pánů z Dobrušky, Potštejna a j.), v druhé pak kapli, totiž v oné, jež byla vlastně konventním chrámem, znak morav. pánů z Lomnice a Meziříčí, totiž křídlo. K vůli těmto znakům musíme si zajíti do Skuhrova.

Na Skuhrově panovali v 2. polovici XIII. stol. Drslavici, neboť Dalimil jmenuje Mutinu, jenž Branibory u Albrechtic potíral, Mutinou »skuhrovským«, ⁴³⁾ a jméno Mutina bylo u potomků Drslaviců i později obvyklým.

O něco později vidíme na Skuhrově pány z Lomnice a Meziříčí, u nichž bylo oblíbeno jméno T a s (Tobiáš) a Vznata čili Žiznata.⁴⁴⁾

Kdybychom dokázati mohli, že Drslavici drželi nejen Skuhrov, nýbrž i Sezemice, a že tam i zde nastoupili páni z Lomnice, byla by záhada, kdo klášter zdejší založil, rozluštěna, totiž tak, že jej založili páni z Lomnice, kteří, podle jejich znaku, konventní kapli vystavěli. — Ale ani jedno (panství Drslaviců), ani druhé (panství Lomnických), nemůžeme zde dokázati. Když Mutina potíral Branibory u Albrechtic, tedy na Pardubsku, zdá se ovšem nasvědčovati, že zde na Pardubsku něco měl, ale úplně zjištěno to není, neboť mohl si na Branibory vykročiti také ze Skuhrova; a panství Lomnických nedokazuje nic, leč právě jen jejich znak, křídlo. Mimo to kaple, v níž se zachoval znak Drslavický, zdá se podle stavby býti mladší, než založení kláštera; ale přece nesmíme jej se zřetele pustiti, jelikčž Sezemice, jež na městečko povýšeno bylo před zřízením kláštera, posud po svém pánu znaku Drslavického se drží.

Tolik zdá se býti jistým, že buď jedna, nebo druhá jmenovaná rodina klášter zdejší založila přičiněním některého člena po přeslici.

Pozoruhodno jest, že nedaleko Lomnice (mor.), byl klášter cisterc. sester v T i š ň o v ě, odkudž Lomničtí své krajanky asi do Sezemice povolali.

V bývalé konventní kapli lze také viděti český královský znak, upomínající na hradeckou královnu Elišku, jež klášter podporovala.

POZNÁMKY.

¹⁾ Letopis, l. c. p. 241. ²⁾ l. c. p. 241. ³⁾ l. c. p. 241. ⁴⁾ Fridrich, Codex dipl. Boh. I. p. 373. ⁵⁾ l. c. p. 241. ⁶⁾ l. c. p. 245. ⁷⁾ l. c. p. 247. ⁸⁾ l. c. p. 241. ⁹⁾ l. c. p. 242. ¹⁰⁾ l. c. p. 243. ¹¹⁾ l. c. p. 234. ¹²⁾ l. c. p. 244. ¹³⁾ tamtéž. ¹⁴⁾ tamtéž. ¹⁵⁾ l. c. p. 244. ¹⁶⁾ Emler, Regesta III. 273. ¹⁷⁾ Borový, Lib. Er. II. 150. ¹⁸⁾ l. c. p. 242. ¹⁹⁾ l. c. p. 249. ²⁰⁾ l. c. p. 251. ²¹⁾ l. c. p. 251. ²²⁾ l. c. p. 251. ²³⁾ l. c. p. 259. ²⁴⁾ l. c. p. 259. ²⁵⁾ Friedrich, Codex, Dipl. Boh. I. 368. ²⁶⁾ »... tempore multo posteriore« (l. c.). ²⁷⁾ Fontes rer. b. III. 468. ²⁸⁾ Fontes r. b. III. 468. pod čarou »Eodem tempore (1085) rex Vratislaus in honorem s. Laurentii fundat regale monasterium in Opatovic, cui praefecit capellanum suum Andream in abbatem«. ²⁹⁾ Friedrich, Codex I. n. 81. ³⁰⁾ »... quod mei primatis, vide, licet Mikulec, cellam... Breonoviensi cenobio regulari oboedientia subjectam... (Friedrich, l. c.). ³¹⁾ Krofta Monum. Vatic. V. 632. ³²⁾ Dudik, Forschungen in Schweden, z tak zv. Codex gigan, jenž pochází z kláštera podlažského. ³³⁾ Fontes rer. boh. III. 471 pod čarou : »a. 1159 consumatur monasterium ordinis nostri in Podelasith«. ³⁴⁾ Thesaurus absconditus p. 209. ³⁵⁾ »capellae r. Mariae prope Podlasic« Krofta Monum. Vatic. V. 371. ³⁶⁾ Balbín, Misc. IV. 133. ³⁷⁾ Origines Cistera p. 140. ³⁸⁾ l. c. p. XVII. ³⁹⁾ Krofta: Monum. Vatic. V. p. 57. ⁴⁰⁾ Krofta Manum. Vatic. V. n. 1139. ⁴¹⁾ Emler, Reliq. tab. t. I. 459. »... monasterium l. Mariae in Sezemic. ⁴²⁾ Obširně o tom, Nechvíle, Památky X. 572. ⁴³⁾ Dalimil, Fontes r. boh. III. 197. ⁴⁴⁾ R. 1321. Tas de Skuhrov (Emler Reges. III. 233). 1321. Johannes de Meziříčí, Vznata, Taso et Ješko filii ejus (Reg. III. 295). 1332. Tas de Skuhrov (Emler, Reges. II. 842).

